EDUSKUNNAN PERUSTUSLAKIVALIOKUNNALLE

LAUSUNTO HE 200/2017 vp

OIKEUSPROSESSIEN KEVENTÄMINEN

Valiokunnan kuuleminen 2.3.2018

1. **Yleisiä huomioita hallituksen esityksestä**

Hallituksen esityksessä on punnittu pääasiassa oikeudenkäynneistä aiheutuvia kustannuksia. Oikeudenhoidosta aiheutuu aina kustannuksia ja kysymys on siitä, missä määrin muut oikeudenhoidossa huomioon otettavat tekijät ovat alisteisia kustannusajatteluille. Esityksessä on kovin vähän pohdittu esitettyjen muutosten kriminaalipoliittisia, rangaistusteoreettisia ja oikeusturvaan liittyviä ulottuvuuksia. Kriminaalipolitiikka ei ole vain taloutta. Voi olla, että esityksen valmistelijoiden ministeriöltä saama toimeksianto on rajoittanut tarkastelun vain kustannuksiin, mutta lakien hyvään valmisteluun kuuluu se, että tarkasteluun otetaan monipuolisesti muutkin relevantit tekijät kuin kustannukset.

2. **Kokoonpanojen keventäminen**

Suhtaudun vieläkin hieman varauksellisesti kokoonpanojen keventämiseen käräjäoikeudessa, vaikka sillä saadaan kiistatta rahallisia säästöjä.

Yhden tuomarin toimivallan laajentamista tulee tarkastella prosessin kokonaisuudessa. Hovioikeudessa tarvitaan valtaosassa juttuja jatkokäsittelylupa, jonka saaminen erityisesti näytön uudelleen arvioitavaksi on varsin tarkan harkinnan takana. Vaarana on sen vuoksi, että näytön arviointi ja myös siihen perustuva oikeudellinen arviointi jää yhden ihmisen arvioinnin varaan. Kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu useamman tuomarin kokoonpanon eduksi se, että näin eri näkemykset tulevat harkinnan piiriin ja arvion ääripäät lähestyvät toisiaan. Tällainen konsensushakuisuus on omiaan takaamaan lainkäytön yhdenmukaisuutta. Muutosta pehmentää esitykseen sisältyvä mahdollisuus käyttää kahden tuomarin kokoonpanoa.

Korkeimman oikeuden kokoonpanoihin esitetyt muutokset ovat perusteltuja, joskin kustannusvaikutuksiltaan ilmeisesti vähäisiä.

3. Käräjäoikeuden rikosasioiden kirjallisen menettelyn laajentaminen ja poissaolokäsittely

Jos yhden tuomarin toimivaltaa laajennetaan edellä 2. kohdassa kuvatulla tavalla, lakia voitaisiin muuttaa niin, että rikoksesta säädetty myös kirjallisen menettelyn salliva enimmäisrangaistus nostetaan neljään vuoteen vankeutta ja tuomitsemisen raja tässä menettelyssä yhteen vuoteen vankeutta. Katson myös, että nyt voitaisiin luopua siitä, että vastaajalle varataan tilaisuus suullisen lausuman antamiseen, jos vankeusrangaistus olisi yli yhdeksän kuukautta vankeutta. Parempana vaihtoehtona pitäisin sitä, että rangaistusmaksimi kirjallisessa menettelyssä olisi vuosi vankeutta. Jutut, joissa arvioidaan annettavan sitä ankarampi rangaistus, käsiteltäisiin pääkäsittelyssä niin, että vastaajalle varattaisiin tilaisuus esittää vastauksensa suullisesti.

Hallituksen esityksessä on ehdotettu laajennettavaksi poissaolokäsittelyn alan laajentamista. On johdonmukaista säätää, että rikosasia voitaisiin ratkaista syytetyn poissa ollessa ja syytetylle voitaisiin tällöin tuomita saman verran vankeutta kuin kirjallisessa menettelyssä. Lisäedellytyksenä olisi nykyiseen tapaan se, että syytetty olisi kutsuttu pääkäsittelyyn uhalla, että asia voidaan hänen poissaolostaan huolimatta ratkaista ja hänelle tuomita rangaistukseksi enintään yhdeksän kuukautta vankeutta. Lisäedellytyksenä yli kolmen kuukauden mittaisen vankeusrangaistuksen tuomitsemiselle olisi se, että syytetty olisi antanut suostumuksen poissaolokäsittelyyn. En näe esityksessä tältäkään osin perustuslaillista ongelmaa.

Kirjallisen menettelyn osalta ehdotetaan, että vastaajalle olisi annettava tiedoksi syyttäjän seuraamuskannanotto, joka sisältäisi rangaistuslajin ja rangaistuksen enimmäismäärän. Tämä on perusteltua ja parantaa syytetyn oikeusturvaa, vaikka tuomioistuin ei olisi tähän syyttäjän seuraamuskannanottoon sidottu. Siitä poikkeaminen olisi kuitenkin sallittua vain niin, että syytetylle varataan tilaisuus lausua syyttäjän vaatimusta ankarammasta rangaistusvaihtoehdosta.

4. Yhden kosketuksen periaate

Syyttäjän antama haaste oli etenkin itäisessä Suomessa vuosituhannen vaihteessa aika laajassa käytössä. Syyttäjän haasteen käytöstä ei aiheutunut mitään ongelmia ja myös ulkomaalaisten tekijöiden rikostapaukset saatiin näin joustavasti ja ilman peruutuksia käsiteltyä. Poliisi kykenee kyllä kirjoittamaan syytteen teonkuvauksen yksinkertaisissa asioissa valmiille pohjille aivan niin kuin poliisimiehet kirjoittavat rangaistusvaatimusilmoituksia. Yhden kosketuksen periaate onnistuu sillä edellytyksellä, että poliisin ja syyttäjän yhteistyö toimii. Yhteistyötä on jo harjoiteltu niin kauan, että sen avulla olisi kohtuullista odottaa pystyttävän hoitamaan merkittävä osa muutoin hankalasti vireille saatavista rikosjutuista yhden kosketuksen periaatteella. On perusteltua säätää myös niin, että rikoksesta epäillyllä on velvollisuus odottaa haasteen valmistumista enintään kuusi tuntia, tarvittaessa hänen vapauttaan rajoittamalla.

5. Syytetyn läsnäolovelvollisuuden supistaminen

Siltä osin kuin on kysymys syytetyn läsnäolovelvollisuuden supistamisesta hovioikeudessa, pidän HE:ssä esitettyä sellaisenaan hyväksyttävänä ja toteuttamiskelpoisena.

Sen sijaan olen varsin varauksellinen sen suhteen, että syytetyn velvollisuutta saapua henkilökohtaisesti käräjäoikeuden pääkäsittelyyn rajoitettaisiin HE:ssä esitetyllä tavalla. Hallituksen esityksessä asiaa on lähestytty hyvin teknisestä näkökulmasta ja ajatellen sitä, haluaako syytetty tulla pääkäsittelyyn itse vai ei. Vastaajien poissaolot pääkäsittelystä on ongelma, josta aiheutuu vaivaa ja kustannuksia niin tuomioistuimelle, muille asianosasille kuin todistajillekin.

Syytetyn läsnäoloon pääkäsittelyssä liittyy kuitenkin myös kriminaalipoliittinen ja rangaistusteoreettinen näkökulma. Oikeudenkäynti on vuorovaikutusta ja sen tarkoituksena on viestiä vastaajallekin jotain. Rangaistuksen muodossa annettu moite viestii vastaajalle siitä, että hän on tehnyt laissa kielletyn, rikokseksi määritellyn teon, minkä seuraamuksena oikeus määrää hänet kärsimään rangaistuksen muodossa rikoksen vakavuuden suhteutettua piinaa. Moitteen tehoa saattaa olla omiaan vaimentamaan se, että moitteen kävisi kuulemassa vastaajan sijasta hänen

asiamiehensä. Vastaaja saisi tietää häneen kohdistuneesta moitteesta asiamieheltään. Tämän voisi ajatella heikentävän rangaistuksen moraalista vaikutusta jopa merkittävästi. Merkitystä ei ole vain sillä, ketä moititaan vaan myös sillä, kuka moitteen esittää ja missä muodossa. Mahdollisuus välttää tekonsa kohtaaminen virallisessa tilaisuudessa voisi myös olla omiaan hämmentämään ihmisten käsitystä siitä, mitä oikeudenkäynti oikeastaan on. Korostan kuitenkin, ettei oikeudenkäyntiä ole sinänsä käsitettävä rangaistukseksi, mutta nyt on kyse oikeudenkäynnin lopputuloksesta ja siitä, miten moiteviesti välitetään tuomitulle. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna tuomio vakavista rikoksista pitäisi antaa aina niin, että vastaaja olisi henkilökohtaisesti paikalla tai videoyhteydellä läsnä.

Prosessin keskeinen elementti on se, että asianosaiset kohtaavat toisensa. Jos lainsäädännössä edetään HE:ssä esitetyllä tavalla, tämä oikeudenkäyntiin keskeisesti liittyvä vuorovaikutus jäisi pois. Toki esityksen mukaan vastaajan pitäisi tulla henkilökohtaisesti oikeuteen, jos häntä on tarkoitus kuulla todistelutarkoituksessa tai jos oikeus pitää muutoin hänen henkilökohtaista kuulemistaan tarpeellisena.

Hallituksen esitys rajaa mahdollisuuden käsitellä asia vastaajaa henkilökohtaisesti ensinnäkin koskemaan vain muita kuin asian vuoksi vangittuja vastaajia. Vangitseminen osoittaa yleensä jo sellaisenaan, että kysymys on vakavasta rikosjutusta. Vangitun vastaajan henkilökohtaiseen kuulemiseen ei liity pääkäsittelyn peruuntumisen riskiä vastaajan poissaolon vuoksi, koska vangitun vastaajan tuovat oikeuteen joko poliisit tai rikosseuraamuslaitoksen vartijat. Muiden vastaajien henkilökohtaisen kuulemisen voisi rajata HE:ssä esitetyin tavoin juttuihin, joista saattaa seurata rangaistuksena vähintään kuin kuusi vuotta vankeutta. Tällaiset rikokset ovat niin vakavia, että vastaaja on aihetta velvoittaa saapumaan oikeuteen henkilökohtaisesti. Kuuden vuoden raja olisi johdonmukainen sikäli, että syyteneuvottelukin on mahdollinen vain jutuissa, joissa rangaistusmaksimi on enintään kuusi vuotta vankeutta. Estettä ei ole säätää lakia niin, että riittävää olisi se, että vastaajaa kuultaisiin henkilökohtaisesti yhden kerran ja sen jälkeen hän voisi olla oikeudessa asiamiehen edustamana.

Esitetyt muutokset kokonaisuutena johtavat rikosprosessin painopisteen siirtymiseen entistä enemmän esitutkintaan. Esitutkinta on nimenomaisesti tutkintaa, siitä puuttuu oikeudenkäynnille

ominainen eri osapuolten välinen vuorovaikutus. Esitutkintapainotteisuus saattaa olla omiaan heikentämään prosessin osapuolten oikeusturvaa.

6. Videoyhteyden käytön laajentaminen

Esitetyt lainmuutokset ovat perusteltuja. Videoyhteydellä ei kuitenkaan voida kaikissa tapauksissa korvata henkilökohtaista läsnäoloa. Voisi olla aihetta harkita tässäkin sovellettavaksi edellisessä kohdassa esille tuomaani kuuden vuoden sääntöä. Kuuleminen videoyhteydellä olisi mahdollista, jos rikoksesta säädetty enimmäisrangaistus olisi enintään kuusi vuotta vankeutta. Pidän arveluttavana sitä, että syytetyn henkilökohtaista läsnäoloa rajoitettaisiin turvallisuusriskien perusteella. Oikeampaa on suojata asianomistajia ja todistajia niin, että he ovat oikeuteen yhteydessä videon välityksin ja vastaaja henkilökohtaisesti oikeudessa. Rikosasiassa syytetty on kuitenkin jutun tärkein henkilö, johon kohdistetaan syytteen menestyessä joissain tapauksissa hyvinkin ankara moite.

7. Muuntorangaistusmenettely

Esitys on tältä osin perusteltu. On järkevää keventää menettelyä tuomioistuimessa ja antaa mahdollisuus myöntää maksuaikaa sekä ottaa osasuorituksia sakon maksuun myös sakon muuntamisen jälkeen.

Matti Tolvanen

OTT, rikos- ja prosessioikeuden professori

Itä-Suomen yliopisto, Oikeustieteiden laitos

matti.tolvanen@uef.fi